

II. Od záměru k činům

Průkopnická úloha Anny Bayerové v Tuzle a v Sarajevu

Bayerová se narodila 4. listopadu 1853 v osadě Vojtěchov, která je dnes součástí obce Mšeno na okr. Mělník. Její otec byl sládkem a krátkou dobu se zabýval také mlynářstvím, matka pocházela rovněž z mlynářské rodiny.¹

-
- 1 Smíšená úřední kniha o narozeních, sňatcích a úmrtích ve Mšeně-Vojtěchově č. 12, s. 44 – Obecní úřad ve Mšeně, okr. Mělník, matriční oddělení. Záznam je neobyčejně cenný, neboť poskytuje spolehlivé východisko ze směsice životopisných údajů o době a o místu narození, stejně jako o sociálním původu Bayerové. První životopisné noticky v periodickém tisku včetně širší zprávy v časopise Světozor 26, 1892, č. 17, s. 203 – 204 pokládaly Bayerovou nesprávně za rodačku z Prahy nebo z pražského okolí, zatím co v obsáhlých nekrolozích bylo její rodiště lokalizováno chybně G. Preissovou do Kokořína – Za MUDr. A. Bayerovou, *Ženský svět* 28, 1924, č. 3 – 4, s. 33 – 35 a E. Krásnohorskou dokonce do Hlinska – MUDr. A. Bayerová, *Ženské listy* 52, 1924, č. 2, s. 16 – 18. Část encyklopedické literatury posunula datum narození Bayerové k r. 1852 – *Národní album. Sbíрка podobizen a životopisů českých lidí, prací a snahami vynikajících i zasloužilých.* Praha 1899, s. 341 a *Ottův slovník naučný nové doby. I/2.* Praha 1930, s. 495; rovněž Matoušek, O.: *Malý biografický slovník československých lékařů.* Praha 1964, s. 10 a *Československý biografický slovník.* Praha 1992, s. 32. Skutečnosti neodpovídá ani charakteristika otce jako majitele mlýna a hospodářství, kterou podala Honzáková, A.: *Dr. med. Anna Bayerová. 1853 – 1924. První česká lékařka ve Švýcarech.* Praha 1937, s. 7

Rodiče byli sice katolíky, přesto však neuzavřeli svůj sňatek v kostele, nýbrž u někdejšího okresního soudu. Poměrně záhy se přestěhovali do Podolí, kde si pronajali pivovar a později tam zakoupili výnosný hostinec. Měli tři děti, z nichž nejmladší Anna chodila do německé triviálky v Jestřebici, takže mateřskému jazyku se řádně naučila teprve po přechodu na hlavní školu v Mělníku.²

V prostředí, které ulpívало na ustálených zvyklostech, zdála se touha Bayerové po dalším vzdělání příliš vysněná, a proto narážela na počáteční nepochopení. I když díky jejímu vytrvalému naléhání a nakonec i přímluvě mělnických přátel prosadila svou, přesto se matka s takovým rozhodnutím nedokázala nikdy zcela smířit a na zvolené dráze ji sice finančně podporovala, nikoliv však s onou pravidelností a hlavně v rozsahu, jak bylo někdy zapotřebí.³

Od r. 1864 pobývala Bayerová u své vlastenecké tety v Praze. Navštěvovala soukromý dívčí vzdělávací ústav a s přestávkami, vynucenými starostmi o živobytí, studovala také na vyšší dívčí škole. Pravidelně chodila do jedinečného tehdy společenského střediska, jímž byl v Náprstkově domě Americký klub dam, kde

a podle ní také Tomáš, V.: První česká žena lékařka. K 110. výročí narození med. dr. Anny Bayerové, *Prak-tický lékař* 43, 1963, č. 13 – 14, s. 552 – 554 ad.

- 2 *Náčrt rodokmenu se vztahem k A. Bayerové od J. Stáhlíka – Okresní archiv Mělník, sbírka dokumentů „Slavín“, sign. B 6. Rovněž Dr. lékařství Anna Bayerová. In: Československá koleda 8, 1883, s. 98, Šoepcký: První z průkopnic ženských snah rodačkou mělnickou, Mělnické listy 14, 1932, č. 5, s. 3. ad.*
- 3 *Honzáková, A.: o. c., s. 9.*

přilnula zvláště k S. Podlipské a později se sblížila s E. Krásnohorskou.⁴

V tomto volném ženském sdružení poznala také o rok mladší B. Keckovou, s níž ji spojoval stejný životní cíl – medicína. Otázka přípuštění žen k lékařskému vzdělání a povolání se v té době stávala středem silného zájmu, který se dostával do popředí i mezi českou veřejností. Z projevů na toto téma zaujaly zvláště příspěvky L. Šimáčkové a V. Janovského.⁵

Bayerová, která znala publikované projevy zcela určitě a s ústním se seznámila s největší pravděpodobností, přistoupila velmi brzy k cílevědomým přípravám na vysokoškolské studium. Jako privatistka složila v letech 1872 – 1874 zkoušky z nižších gymnaziálních tříd na pražském Akademickém gymnáziu a r. 1875 také zkoušku z kvinty na reálném gymnáziu malostranském, k maturitě se však nedostala.⁶

4 Almanach bývalých žákyň městské vyšší dívčí školy v Praze. Praha 1913 a Památník třicetileté činnosti bývalého Amerického klubu dam. 1865 – 1895. Praha 1896.

5 L. Šimáčková napsala r. 1868 pod názvem „Žena co lékař“ přehled o medicínském studiu žen v zahraničí, který uveřejnila později v první české knize o ženské emancipaci Vynikající ženy mimo rodinný kruh. Praha 1872, s. 36 – 40; na začátku této série biogramů byl zařazen příspěvek o anglické průkopnici ženské péče o nemocné F. Nightingalové a dále příspěvky o prvních amerických lékařkách K. Lozierové, H. Huntové a sestřích Elisabeth a Emily Bläckwellových – ibidem, s. 8 – 35 a 41 – 74. Profesor V. Janovský proslovil 1. března 1874 v Americkém klubu dam přednášku „O poměru ženy k lékařství se stanoviska dějepisného a společenského“, jejíž text publikoval na pokračování v časopise Lumír 2, 1874, č. 12, s. 137 – 138, č. 15, s. 177, č. 16, s. 188, č. 24, s. 284 – 285 a č. 25, s. 308.

6 M. Pešková J. Bayerovi (2. 7. 1871) – LA PNP, Anna Bayerová

Téhož roku odjela s B. Keckovou do Curychu, která tam měla za sebou už dva semestry studia na lékařské fakultě. Když se zavázala k dodatečnému předložení maturitního vysvědčení, byla 20. října 1875 imatrikulována na tamní univerzitě následujícím podmínčným zápisem: „Anna Bayer, studiosa medi-

a zvlášť katalogy I. A třídy škol. r. 1872, s. 45 – 46, II. třídy škol. r. 1873, s. 63, III. A třídy škol. r. 1873, s. 48 a IV. A třídy škol. r. 1873 – 1874, s. 42 – Archiv hl. m. Prahy, Akademické gymnázium v Praze a dále katalog V. třídy gymnaziální škol. r. 1875, s. 18 – ib., Obecní gymnázium reální na Malé Straně v Praze. Pomocí těchto pramenů lze opravit nesprávné údaje, které o tomto úseku života Bayerové uvádějí ve svých dílech Honzáková, A.: o. c., s. 11 a Tomáš, V.: o. c., s. 552 a dále také Kučera, K. B.: Počátky ženského studia na Městské střední škole v Praze III. In: Památník k 60. ročníci založení Městské střední školy na Malé Straně v Praze a z ní vzešlých ústavů. 1866 – 1926. Praha 1926, s. 39 – 41, Kraiczová-Vavřinová, H.: Žena lékařka. In: Göllnerová, A., Zikmundová, I.: Žena nové doby. Bratislava 1938, s. 159 – 166 a Matoušek, O.: Anna Bayerová, první česká doktorka 1853 – 1924. In: Matoušek, O.: Lékaři a přírodovědci doby Purkyňovy. Životopisné studie. Praha 1954, s. 233 – 244. Řada nejasností se tradovala i o maturitních zkouškách Bayerové. Kučera, K. B.: o. c., s. 41 psal o její maturitě na Akademickém gymnáziu v Praze a Krásnohorská, E. ve vzpomínkách Co přinesla léta. I. Praha 1928, s. 109 uváděla správně, že Bayerová maturitní vysvědčení vůbec neměla a její švýcarský lékařský diplom nemohl být později v Rakousko-Uhersku pro tuto překážku nostrifikován, kdežto též autorka v publikaci Československé studentky let 1890 – 1930. Almanach na oslavu 40. výročí založení ženského studia E. Krásnohorskou. Praha 1930, s. 16 napsala, že Bayerová maturovala v Curychu a teprve pak tam byla imatrikulována na lékařské fakultě. Je zajímavé, že k objasnění této otázky nepřispěla ani sama Bayerová, z jejíhož curricula vitae vyplývá, jakoby složila maturitní zkoušky v Bernu, což však neodpovídá skutečnosti – Svěžitopis, ANM, Anna Bayerová.

cinae Melnicensis Austriaca“.⁷ Za curyšského pobytu uzavřela těsné kontakty zejména s americkými studentkami, pozorně sledovala veřejné dění a publikovala příspěvky s ženskou tematikou ve švýcarském i českém tisku.⁸

Není vyloučeno, že tímto způsobem kompenzovala osobní rozchod se svou českou kolegyní. Zánik známosti, která nikdy nepřerostla v opravdové přátelství a změnila se v dalším období v otevřené soupeření, komentovala v jednom ze svých pozdějších dopisů slovy: „Na naše doby curyšské vzpomínám s hrůzou – odejela jsem ráda sem do Bernu, abych se jí vyhla“.⁹

Nebyla to ovšem jediná, tím méně hlavní příčina jejího přestupu. Tu bude třeba hledat jednak v existenčních poměrech, které na ni s plnou naléhavostí opět doléhaly a jimž se dalo čelit poněkud snadněji v bernském, než v curyšském prostředí, jednak a především v odlišném výkladu studijních předpisů na obou švýcarských lékařských fakultách: zatím co v Curychu došlo v této věci ke zpřísnění a k imatrikulaci cizinek

7 Honzáková, A.: o. c., s. 12.

8 A. Bayerová V. Náprstkovi (20. 5. a 11. 6. 1876) – NMAAAK, Archív V. Náprstka, kart. 8. Srov. dále Ženské listy 4, 1876, č. 1, s. 4 – 6, č. 3, s. 37 – 38, č. 4, s. 64, č. 8, s. 140 ad. a rovněž její fejeton Procházky Curychem, ib., 5, 1877, č. 7, s. 105 – 107, č. 8, s. 121 – 123, č. 10, s. 151 – 154 a č. 11, s. 167 – 169 a tištěná přednáška *Wir Frauen und der Alkoholismus* (bez místa a roku vydání), která se nachází podle laskavého upozornění Dr. Franzisky Roggerové v knižním fondu Stadt- und Universitätsbibliothek v Bernu.

9 Citováno podle nedatovaného dopisu A. Bayerové E. Krásnohorské (1899) – LAPNP, E. Krásnohorská. V letním semestru 1876 bydlily obě studentky v jednom podnájmu v Hottingenu (od r. 1893 předměstí Curychu), Oberer Wolfbach 28, což mi laskavě zjistila Anna Pia Maissenová ze Stadtarchivu Zürich.

nestačilo dovršení 18. roku a vysvědčení zachovalosti, ale bylo třeba předložit i doklad o dostatečném předchozím vzdělání, pak Bern zůstával i nadále v těchto podmínkách liberální a maturitní vysvědčení tam vyžadovali od cizinek jen někteří profesori, kteří zůstávali i nadále v menšině.¹⁰

Bayerová, již se nepodařilo složit maturitní zkoušky ve vlasti ani ve Švýcarsku, přestoupila na jaře r. 1877 po třech absolvovaných curyšských semestrech na bernskou lékařskou fakultu, kde díky svému jazykovému vzdělání udržovala styk se západoevropskými a zejména s americkými studentkami. Vůbec se nesblížila s ruskou akademickou mládeží, která přešla po známém carském nařízení r. 1873 z Curychu převážně do Bernu a zapojovala se aktivně do revolučního hnutí, což však bylo konzervativnější Bayerové podle jednoho z pozdějších doznání vzdálené a nepochopitelné: „Za doby mých studií vlastních smísily jsme se s Amerikánkami, zajímaly jsme se pro hudbu, krásy přírodní a vše jiné, jenom ne pro politiku a byly bychom se nemálo podivily, kdyby nás k tomu byl někdo povzbouzel.“¹¹

-
- 10 Forrer-Gutknecht, E.: Zur Geschichte des Frauenstudiums an der Universität Zürich. In: Das Frauenstudium an der Schweizer Hochschule. Zürich 1928, s. 19 – 87 a Rohner, H.: Die ersten dreissig Jahre des medizinischen Frauenstudiums an der Universität Zürich 1867 – 1897, Zürich 1972.
- 11 Srov. odkaz 9. O ruských studentech a emigrantech v Curychu pojednává memoárová literatura, např. Děbgorij-Mokrijevič, V.: Vospominanija. St. Petěrburg 1906, Dejč, L.: Russkaja revoljucionnaja emigracija v 70-ch gg. Leningrad 1920, Figner, V.: Studěnčeski-je gody. Moskva 1924, Kotov, K.: Zapiski zemlevoľ'ca. Char'kov 1925, Kropotkin, K.: Zapiski revoljucioněra. Petěrburg-Moskva 1920, Lavrov, P.: Narodniki-propagandisty. Leningrad 1925, Pantělejev, A.:

Ani její bernské studium neproběhlo v klidu a plynule, takže po zimním semestru 1877/1878 je musila přerušit a vrátit se domů. S povážlivými příznaky onemocněla totiž jediná její sestra, která pak v létě r. 1878 zemřela a zanechala po sobě dvě děti. Za těchto okolností nebylo možno odjet ihned znovu do Švýcarska a zatěžovat rodinu finančními požadavky. Nuceného volna se snažila využít alespoň k udržení jistých kontaktů se studovaným oborem. Požádala o souhlas k mimořádnému studiu na české lékařské fakultě v Praze, kde jí bylo výjimečně povoleno hospitovat na přednáškách a praktikovat na klinikách některých profesorů.¹²

Nezapomněla ani na pravidelné návštěvy Náprstkova domu, kde kromě vlastního vzdělávání přednášela pro Americký klub dam. Text jejích přednášek zveřejnily *Ženské listy*, kde publikovala i jeden svůj příspěvek zdravotněvýchovného zaměření.¹³

Vospominanija. Moskva 1958, Sažin, M.: Vospominanija. Moskva 1925 aj. Z monografií na toto téma je nejcennější kniha holandského historika J. M. Meiera: *Knowledge and Revolution. The Russian Colony in Zuerich 1870 – 1873*. Assen 1955 a studie A. Ja. Kipermana: *Ruskaja emigrantskaja kolonija v Cjuriche i jeho svjazi s Rossijej v načale 70-ch godov XIX věka. Učennyje zapiski Šujskogo gossudarstvennogo pedagogičeskogo in-stituta* 10, 1963, s. 215 – 239.

- 12 Slečna Bayerová, Posel z Prahy 21. 5. 1878, Slečna Anna Bayerová, Pšován 26. 5. 1878 ad.
- 13 Památník třicetileté činnosti bývalého Amerického klubu dam 1865 – 1895. Praha 1895, s. 54. Rovněž Bayerová, A.: *Výlet do bernských Alp*, *Ženské listy* 7, 1879, č. 7, s. 97 – 101, č. 8, s. 113 – 117, č. 9, s. 130 – 133, č. 10, s. 146 – 151 a č. 11, s. 164 – 168 a též: *Dobročinné ústavy v Bernu*, ib. 9, 1881, č. 5, s. 65 – 68, č. 6, s. 81 – 84, č. 7, s. 97 – 101, č. 8, s. 117 – 120, č. 9, s. 130 – 133 a č. 10, s. 149 – 152.

Teprve v listopadu r. 1879 po více než roční přestávce se vrátila do Bernu a díky peněžní výpomoci tamních přátel a zámožné své kolegyně z Bogoty mohla pokračovat v přerušeném studiu na lékařské fakultě. O prázdninách se věnovala klinické praxi a do Prahy poslala i dvě zprávy o práci prof. R. Demmeho, která se týkala nových způsobů transfúze krve a umělé výživy kojenců.¹⁴

Pod vedením tohoto svého učitele se začala zabývat v bernské dětské nemocnici problematikou krve u novorozenců a kojenců. Výsledky výzkumu zpracovala v disertaci „Über die Zahlenverhältnisse der rothen und weissen Zellen im Blute vom Neugeborenen und Säuglingen“, na základě níž dosáhla 30. listopadu 1881 doktorátu.¹⁵

Po B. Keckové, která promovala o rok dříve v Curychu, stala se Bayerová v pořadí druhou českou lékařkou. Takto přijal její nepochybný úspěch i dobový periodický tisk. Životopisci si však v této věci nepočínali vždy objektivně a svými jednostrannými výklady zavdali později podnět k vyvolání nepodstatného a naprosto zbytečného prioritního sporu.¹⁶

Příspěvek zdravotněvýchovného zaměření publikovala pod názvem Bayerová, A.: Něco z memoirů nemluvněte, ib. 7, 1879, č. 3, s. 34 – 36. Přednáškovou činnost vyvíjela i na Mělnicku a výtěžek z ní poskytla Ženskému výrobnímu spolku v Praze – srov. o tom zprávu Ríp, Národní listy 3. 4. 1879.

14 Slečna Bayerová, České noviny 9. 11. 1879.

15 Bayer, A. L.: Über die Zahlenverhältnisse der rothen und weissen Zellen im Blute von Neugeborenen und Säuglingen. Bern 1881 a Bachman, B.: Medizinstudium von Frauen in Bern 1871 – 1914. Bern 1990, Anhang A: Von Frauen verfasste medizinische Dissertationen, Bern 1871 – 1913/14.

V dalším období doplňovala Bayerová své vzdělání asistencemi na gynekologických klinikách v Praze, Drážďanech a v Paříži a praxemi v různých léčebných ústavech ve Švýcarsku a v Německu. Její úsilí o nostrifikaci lékařského diplomu v Rakousko-Uhersku bylo podobně jako u B. Keckové bezvysledné a marná zůstala i kampaň, kterou v této záležitosti rozvířil r. 1889 Ženský výrobní spolek v Praze, když jí vyjádřil uznání za dosavadní práci ve feministickém hnutí a slíbil podporovat její případnou žádost o povolení působit doma ve vlasti.¹⁷

Dne 10. listopadu 1891 se přihlásila do konkursu na obsazení místa bosenské úřední lékařky a už za týden jí na její žádost kladně odpovědělo společné ministerstvo financí, které současně odeslalo rakousko-uherskému vyslanectví v Bernu její jmenovací dekret a zemské vládě v Sarajevu oznámilo místo a dobu nástupu, tj. Tuzlu a počátek ledna příštího roku.¹⁸

-
- 16 Češka doktorkou, *Národní listy* 2. 12. 1881 a *Lékařka česká*, *Ženské listy* 10, 1882, č. 1, s. 7. Oba citované nekrology, napsané E. Krásnohorskou a G. Preissovou, podobně jako citovaná životopisná a encyklopedická literatura píše o Bayerové jako o první české lékařce.
- 17 *České ženy lékařce české*, *Ženské listy* 17, 1889, č. 6, s. 109 – 117, č. 7, s. 129, č. 8, s. 161 a č. 9, s. 179 a *Česká lékařka českým ženám*, *ib.*, č. 12, s. 229 – 231. Adresu komentoval pochvalně všechen dobový tisk a *Humoristické listy* 31, 1889, č. 23, s. 205 uveřejnily kromě komentáře i celostránkovou podobiznu Bayerové.
- 18 Společné ministerstvo financí ministerstvu zahraničních věcí (18. 11. 1891) a zemská vláda v Sarajevu A. Bayerové (18. 11. 1891) – ABH, ZMF, čj. 11024/B. H./1891. Tempo, jakým došlo k vyřízení žádosti, by mohlo nasvědčovat tomu, že jiné lékařky se dlouho o vypsání místa buď neucházely, nebo podmínkám konkursu nevyhovovaly.

Bayerová si dekret vyzvedla 24. listopadu a zprávu o svém jmenování podala hned příštího dne E. Krásnohorské, která o tom dále informovala veřejnost prostřednictvím Ženských listů a vyslovila naději, že česká lékařka takto vykonala první krok ke kýženému návratu do Prahy.¹⁹

Bayerová opravdu nemínila zakotvit v Bosně natrvalo. Počítala s tím, že bosenský pobyt jí pomůže dostat se po čase domů a nostrifikovat její lékařský diplom. Jistou úlohu tu hrály i rodinné důvody, kvůli nimž chtěla být blíže svému nemocnému otci.²⁰

Po odevzdání své soukromé lékařské praxe švýcarské kolegyni vypravila se z Bernu přímo do Vídně. Tam měla na společném ministerstvu financí audienci, při níž ji B. Kállay osobně seznámil s posláním úředních lékařek, které měly být podle jeho slov postupně ustanoveny ve všech krajských městech okupovaných zemí s tím, aby vykonávaly nejenom lékařskou službu, ale působily také výchovně. Ministr měl na zřeteli v prvé řadě muslimky, jejichž léčení a ošetřování lékaři-muži naráželo na velké překážky a předsudky. Pokud šlo o ostatní klientelu, měla jako lékařka působit mezi ženami v Tuzle i v širším okolí a s vědomím krajského úřadu požadovat dobrovolný honorář pouze od zámožných, nikoliv však od chudých pacientek. Služební cesty mimo sídlo úřadu jí měl

19 Die erste Österreichische Ärztin, Allgemeine Wiener medicinische Zeitung 36, 1891, 48, s. 548. Rovněž A. Bayerová E. Krásnohorské (25. 11. 1891) – LAPNP, E. Krásnohorská a dále zpráva První česká lékařka uznána vládou, Ženské listy 19, 1891, č. 12, s. 257.

20 A. Bayerová J. Vrchlickému (19. 2. 1893) – LAPNP, J. Vrchlický.

hradit erár a její služné mělo být perspektivně přizpůsobeno příjmům obvodních lékařů. V důsledku těchto dodatečných úprav obdržela 30. prosince 1891 nový jmenovací dekret, jehož kopie dostaly na vědomí téhož dne zemská vláda v Sarajevu a o tři dny později také krajský úřad v Tuzle.²¹

Mezitím Bayerová odcestovala z metropole do místa své příští působnosti, kam přibyla 4. ledna 1892. Čtyři dny nato byla za velké pozornosti domácí i zahraniční žurnalistiky slavnostně instalována do úřadu, kterému však chybělo ještě mnoho náležitostí k tomu, aby mohl být bez obtíží a hladce uveden v život. To ovšem měla poznat teprve až Bayerová, která musila postupně odstraňovat všechny překážky a vykonat tak na tomto poli opravdovou průkopnickou práci.²²

Nevyjasněné bylo především její služební postavení. Ve jmenovacím dekretu byla sice označena jako Landesärztin, tedy zemská lékařka, ve služebním styku ji však titulovali jenom jako Distriktsärztin, tj. obvodní nebo okrskovou lékařku, a také v budapeštském schematismu byla ještě zapsána jako kerületi

21 Společné ministerstvo financí A. Bayerové (30. 12. 1891) – ibidem. Rovněž společné ministerstvo financí zemské vládě v Sarajevu (30. 12. 1891) – ibidem, čj. 12183/B. H./1891.

22 Podle žurnalistického zpravodajství měla být srdečně přivítána jak úřednictvem, tak také civilními a vojenskými lékaři, „kteří s nepředpojatou a uctivou kolegiálností přijali ji ve svůj kruh“. – První státní lékařka v Evropě, *Ženské listy* 20, 1892, č. 2, s. 35 – 36. Z dopisu, který o svém příjezdu napsala E. Krásnohorské, však vyplývá, že tomu tak ve skutečnosti nebylo. Očekávali ji totiž už 3. ledna 1892, přijela ale s jednodenním zpožděním, takže k chystanému uvítání na nádraží vůbec nedošlo – A. Bayerová E. Krásnohorské (13. 1. 1892), LAPNP, E. Krásnohorská.

orvos, tedy obvodní lékařka. Titul se ustálil teprve po jejím zákroku, takže v oficiálním vídeňském schematismu byla už zapsána – a stejně tak byly uváděny i další lékařky ve službách zemské vlády – pod správným názvem, který vyjadřoval služební postavení, totiž *Amtsärztin*, to znamená úřední lékařka.²³

Úřední povinnosti jí byly sděleny pouze ústně při vídeňské audienci u společného ministra financí, nevymezovala je však žádná pragmatika. Teprve když se začala sama zajímat, komu a kam měla vlastně odesílat hlášení o výsledcích své lékařské a zdravotněvýchovné činnosti, byly vypracovány služební instrukce a předány jí nikoliv na začátku, nýbrž až během její praxe.²⁴

Neustálené zůstávaly poměrně dlouho i její platové poměry, když z celkového služného, které se vyplácelo z bosenských zemských fondů, začali strhávat srážky, s nimiž nebyla při uvedení do úřadu srozuměna. Na reklamace se jí dostalo dodá-

23 *Magyarország tisztii cím-és névtára*. XII. evfolyam 1893. Budapest 1893, s. 634 a *Hof- und Staatshandbuch der österreichisch-ungarischen Monarchie für das Jahr 1893*. Wien 1893, s. 1002.

24 *Instruction für die Amtsärztinnen in Bosnien und der Hercegovina* obsahoval výnos společného ministerstva financí ve Vídni ze 14. 7. 1892, který však byl intimován Bayerové teprve výnosem zemské vlády v Sarajevu 3. 9. 1892 – ABH, ZMF, čj. 5447/B. H./1892 a ZV, čj. 77367/I/1892. Nejasnosti ve služebním postavení a v tituluře souvisely mj. s tím, že v zemském rozpočtu na r. 1892 se nepočítalo s ročním služným úřední lékařky; to musilo být proto vypláceno z rozpočtové hlavy 2 (čl. 4, odst. 3), v níž byly plánovány platové nároky obvodních lékařů – srov. k tomu přepis společného ministerstva financí zemské vládě v Sarajevu (2. 1. 1892) – ABH, ZMF, čj. 40/B. H./1892.

tečného vysvětlení, že šlo o taxy, které musil odvádět každý úředník. Ze služného kupovala zpočátku chudým pacientkám také léky a teprve později byla tato položka hrazena z komunálních rozpočtů.²⁵

Po příjezdu na obě svá bosenská působiště neměla nikde zajištěno ubytování ani ordinační podmínky. V Tuzle byla dlouho hostem krajského lékaře J. Dullera, což jí ovšem značně ztěžovalo výkon vlastní lékařské praxe. Teprve v polovině března r. 1892 se jí podařilo najmout byt, který byl ale bez jakéhokoliv zařízení. Jakmile došel nejnutnější nábytek, nastěhovala se s radostným uspokojením, že konečně „bude ve vlastním“.²⁶ Brzy se však dostavilo rozčarování, neboť příbytek se ukázal jako naprosto nevyhovující nejenom proto, že byl příliš drahý, ale zejména pro nečistotu a hlučné okolí. Podobně i v Sarajevu musila bydlet nejprve přechodně u své anglické přítelkyně A. P. Irbyové, než se přestěhovala do samostatného vhodného bytu.²⁷

25 A. Bayerová M. Červinkové-Riegrové (14. 9. 1892) – LAPNP, M. Červinková-Riegrová.

26 A. Bayerová J. Náprstkové (16. 3. 1892) – NMAAAK, Archív V. Náprstka, kart. 8.

27 Kanglické průkopnici ženského vzdělání v Bosně ji poutala známost, navázaná v prostředí Amerického klubu dam a přerůstající za opakovaných cest A. P. Irbyové do Prahy v opravdové přátelství. Za pražské návštěvy, při níž umístila za neklidných politických poměrů několik chovank svého sarajevského penzionu na vyšší dívčí škole v Praze, publikovala tato Angličanka v českém ilustrovaném týdeníku dokonce i reportáž – viz *Bosna. Od A. P. Irby. Světozor*, 10, 1876, č. 3, s. 40, č. 4, s. 55 – 56 a č. 5, s. 73 – 74.

Bayerová o těchto svých počátečních nesnázích a jejich pracném překonávání psala v jednom z důvěrných dopisů E. Krásnohorské, z něhož nepřímo vyplývá i pionýrský význam jejího úsilí pro další uplatnění instituce úředních lékařek: „Vidíte, takových věcí se vyskytá dost zpočátku a pokud jsem sama a dokud se bojejí, že by sem žádná druhá nešla, kdyby se mnou trochu zdvořile nezacházeli, dobydu přece jedno po druhém, věc se urovná a které později dojdou, budou mít už rovnější cestu. Oстане toho ale ještě dost!“²⁸

O vlastní lékařské a zdravotněvýchovné činnosti Bayerové jsme podrobně zpraveni z její korespondence, kterou posílala svým pražským přátelům a u níž si vymínila, aby se z jejich údajů nedostalo nic do dobového tisku. Proto se také s výjimkou obsáhlého zpravodajství o její instalaci a stručného oznámí jejího návratu neobjevila v žurnalistice ani zmínka o jejím více než ročním bosenském působení.²⁹ Tím se také podstatně lišila od obou svých nástupkyň B. Keckové a T. Krajewské, jejichž lékařská služba v okupovaných zemích byla namnoze z jejich podnětů bohatě komentována.

Působení zahájila 8. ledna 1892 v Tuzle, kde byla s pobytem zpočátku plně spokojena. Vyjádřila to i v prvním dopise, který odtud poslala do Prahy E. Krásnohorské: „Dol. Tuzla se mi

28 Nedatovaný dopis A. Bayerové E. Krásnohorské (1892) – LAPNP, E. Krásnohorská.

29 První česká lékařka uznána vládou. *Ženské listy* 19, 1891, č. 12, s. 257, První státní lékařka v Evropě. *lb.* 20, 1892, č. 2, s. 35 – 36, Podobizna. *lb.* 20, 1892, č. 4, s. 78, Zprávy domácí. *lb.*, č. 5, s. 99, První krajská lékařka v Evropě. *Lada* 4, 1892, č. 5, s. 38 ad.

velmi líbí – dnes máme čarokrásný den, srbský Nový rok“.³⁰ V té době ovšem ještě netušila, že vyčerpávající práce a celkově špatné hygienické poměry budou příčinou několika jejích vážných onemocnění. Dostala v krátké době po sobě dvakrát chřipku a jednou dokonce onemocněla záškrtem. Proto požádala 9. července 1892 o šestitýdenní dovolenou, kterou hodlala strávit v Bernu. Upozorňovala současně, že jejímu zdravotnímu stavu tuzlanské klimatické poměry nevyhovovaly a z obav před dědičnou tuberkulózou, která se u ní mohla objevit s blížícím se horkým létem, prosila o přeložení do Sarajeva, jehož poloha připomínala švýcarské horské prostředí. Zemská vláda žádost schválila, poněvadž muslimky byly v hlavním městě koncentrovány více než na ostatním teritoriu okupovaných zemí. Dne 19. srpna 1892 zmocnilo společné ministerstvo financí zemskou vládu ke kladnému vyřízení žádosti.³¹

Činnost Bayerové se neomezovala jen na místo, v němž byla ustanovena, ale zahrnovala i širší okolí. V Tuzle např. neléčila pouze místní ženy a děti, ale dojížděla za pacienty také do jednotlivých okresů v tuzlanském kraji (např. do Brčky, Gračanice ad.) i v krajích sousedních (např. do Derventu v kraji banjaluckém). Z mnohahodinových a někdy i vícedenních služebních cest, které podnikala za jarních plískanic na malém venkovském vozíku a při nichž mnohdy jen o hrnku černé kávy přespávala v chladných místnostech zájezdních hanů, přichá-

30 A. Bayerová E. Krásnohorské (13. 1. 1892) – LAPNP, E. Krásnohorská.

31 Zemská vláda v Sarajevu společnému ministerstvu financí (9. 6. 1892) a společné ministerstvo financí zemské vládě v Sarajevu (19. 8. 1892) – ABH, ZMF, čj. 6217/B. H./1892.

zela do svého úřadu vždy s novou nadějí, že podstoupená námaha přinese ovoce teprve až někdy v budoucnu: „Ale to všechno jde konečně dobře! Měla jsem z mých mohamedánek velikou radost a kvůli nim a jedině kvůli nim jsem se opět vrátila, abych zkusila, je-li to zde k vydržení“.³²

Vedle lékařské praxe zabírala značnou část služebních povinností úřední lékařky i zdravotněvýchovná činnost, která však byla časově velmi náročná a zpravidla bez potřebných výsledků. Příčiny toho vysvětlovala v korespondenci, která dává nahlédnout i do celkové zdravotní situace a zanedbaných poměrů v Tuzle: „Nemáte zdání, co já času musím mít pro mohamedánky! Každý obkladek, každou masť, každé thé, zkrátka všechno jim musím ukázat, udělat a co jim k jídlu doporučím rozumného při těch těžkými jídlý zkažených žaludcích, to jim hned sama musím i udělat. Jedí tu velice nezáživné a nemoudré věci; do hrnce plného cibulí strčejí kus masa, uvařejí to a je hotovo! Do trochu rozváleného těsta černého zabalejí kapustu s hodně tlustým masem, trochu to spečou a jedí zpoła syrové. Naše pokrmy většinou jim chutnají asi tak, jako nám jejich, musím teď studovat dopodrobna jejich kuchařské umění a hledět jejich věci poopravit, fyziologicky zušlechtit, sice nic nesvedu a mne srdce bolí, vidím-li ty nebohé děti, jako pavouci vypadají, teninké nožky i ruce a bříško hrozné“.³³

Se stejnými těžkostmi se musila potýkat později také v Sarajevu, což se zřejmou dramatizační schopností líčila v jiném ze

32 Poškozený nedatovaný dopis A. Bayerové E. Krásnohorské (1892) – *ib.*

33 Srov. odkaz 28. Parafrazuje rovněž Honzáková, A.: o. c., s. 25.

svých tehdejších dopisů: „Zdejší mohamedánky jsou zrovna tak přítulné, jako tuzlanské, což mne velmi těší. Jsou velmi rády, ukážu-li jim, jak se co kuchtí a upravuje pro nemocné, mají takové těžké, nezáživné věci – patlanice z kukuřičné mouky, zpola syrové. S dětmi je ale kříž! Fidžija, Turkyně pěkná, osm měsíců stará, prý je nemocná. Ký div! Jedla všechno se starýma! Povídám matce, ta vypadá jako patnáctileté děvče, mnohem starší nebude: „Podívej se dceři do úst, má-li kusu zubu?“ – „Nemá.“ – „Nu tak! A čímpak má tedy kousat váš tvrdý chléb, vaši pithu, vaše maso? Spolkne to celé, zůstane to ležet v žaludku, až se toho s hrůzou nějak zbaví.“ – „Ah může biti. Může biti!“ Sdělili mi, že jí nedají než mléko. Když jsem přišla, ukazovali mi velikánskou sklenici medu a hlásili mi jako náramnou moudrost, že Fidžiji dávali med s octem, toť, s esencí octovou, kterou by juchtovou kůži propálil. A dítě vrhlo v jednom kuse. „Med je dobrý, když se kašle,“ – kážu znova – „ale ne do nemocného žaludku“. Oni na to: „A znáš, to je náš med v takovém případě.“ Naštěstí jsme obě strany vždycky velici poctiví a upřímní. Oni mne poctivě hlásejí, co všechno nemocnému dávali, když jsem odešla, a já jim opět se skrupulózní poctivostí na to odpovím.“³⁴

Práci mezi muslimkami vykonávala Bayerová s vynaložením obrovské energie, což bylo motivováno snahou zdůvodnit uplatnění úředních lékařek v okupovaných zemích i žen v lékařském povolání. Častokrát jednala o nedostatečném organizačním zajištění nové instituce, takže její opakující se stížnosti začaly brzy vyvolávat nelibost.

34 A. Bayerová M. Červinkové-Riegrové (10. 10. 1892) – LAPNP, M. Červinková-Riegrová.

Při jednáních s prof. I. Neumannem vyslechla jeho stanoviska k úředním lékařkám, která později publikoval v odborném tisku. Uváděl přitom, že toto zařízení otvíralo před lékařkami pozeňnané pole pro jejich činnost a umožňovalo jim podat výmluvný argument o jejich schopnosti a výkonnosti. Záleželo zpočátku jen na Bayerové, aby svým úspěšným působením zdůvodnila potřebu a nezbytnost lékařek mezi muslimkami. Každý nezdar prý mohl být jenom důkazem, že ženy svou úlohu v tamní lékařské praxi dohrály. V důvěrném sdělení E. Krásnohorské komentovala takový postoj zcela nevybíravými slovy: „Ale ta chytrost Neumannova! Židák, myslil, když mi pohrozí, že on, profesor, Dr. Isidor Neumann, dermatolog vídeňský, vyřkne nade všemi lékařkami ortel smrti, že mu hned padnu k nohám a se vším budu spokojena.“³⁵

Lékařskou a zdravotněvýchovnou prací si získávala sympatie mezi muslimskou veřejností v Tuzle i v širokém okolí, o čemž se zmínila v osobním dopise ministrovi Kállayovi.³⁶

Vedle uznání místního obyvatelstva a samosprávy se těšila i naprosté důvěře nejvyšších vládních míst. Za svého tříměsíčního tuzlanského působení léčila celkem 294 pacientky, z nichž mnohé předtím nikdy nevyhledaly pomoc lékaře. Klientela mohla být ještě rozsáhlejší, nebýt delších přestávek, zaviněných častou nemocností Bayerové. Výsledky její činnosti

35 Srov. odkaz 32. Rovněž Neumann, I.: Sollen Frauen zum Studium der Medicin zugelassen werden? Wiener klinische Wochenschrift 7, 1894, č. 13, s. 238 – 240.

36 A. Bayerová B. Kállayovi (5. 1. 1893) – ABH, ZMF, čj. 29/B. HL/1893.

společného ministra financí nadměru udivovaly, takže nad nimi vyslovil otevřeně své uspokojení. Když jí to bylo z Prahy oznámeno, odpověděla na to zcela osobitým a pro ni tak typickým způsobem: „Zpráva Vaše, že jsou se mnou ve Vídni spokojeni, mne zajímala – nemohu říci, že mne těší – mne těší vděčný pohled mých mohamedánek a radost jejich, že poctivě a upřímně s nimi jednám, tak velice, že vše ostatní mne – zajímá.“³⁷

O životě první úřední lékařky mimo její praxi toho víme jenom velmi málo. Možností ke společenskému a kulturnímu využití bylo nepochybně v Tuzle méně než v Sarajevu. Ani tam však nebylo množství potřebných organizací a institucí, které by vyhovovaly jejím zájmům, nebo dostatečně široký okruh lidí, s nímž se stýkala.

Z náznaků v korespondenci s M. Červinkovou-Riegrovou lze soudit, že se zapojila do sarajevského ženského hnutí, kde spolupracovala s místním ženským spolkem. Nebyla však spokojena s jeho jednostranným zaměřením na podpůrnou činnost a usilovala o to, aby se jeho akce více praktikizovaly. Podle úřední dokumentace navrhovala vládnímu komisaři v Sarajevu otevření kuchařských kursů a tamnímu ženskému spolku zřízení lidové kuchyně. Není ovšem známo, zda se tento projekt opravdu uskutečnil.³⁸

37 Citát uvádí též Honzáková, A.: o. c., s. 25.

38 A. Bayerová M. Červinkové-Riegrové (16. 12. 1892) – LAPNP, M. Červinková-Riegrová. Rovněž zemská vláda v Sarajevu společnému ministerstvu financí ve Vídni (13. 1. 1893) – ABH, ZMF, čj. 47/B. H./1893.

V jedné z náprstkovských knih novinových výstřižků (tzv. scrap-books) je dále zachována pozvánka, kterou jí zvaly chovanky dívčího penzionu v Sarajevu na sávskou besídku a která svědčí o kontaktech s tímto učilištěm, resp. jeho zakladatelkou A. P. Irbyovou.³⁹

Několik dokladů se zachovalo i o její činnosti sběratelské. Za lékařské prohlídky, léčení a ošetřování dostávala od zámožných pacientek místo honoráře nebo jako přídavek k němu nejrůznější výsledky jejich ruční práce. Takto získané dárky rozmnožovala i drobnými nákupy a shromažďovala tímto způsobem cenné ukázky lidové umělecké tvorby z okupovaných zemí, které věnovala budovanému Náprstkovu muzeu v Praze.⁴⁰

Jinak si však zřejmě chránila své soukromí a uchýlila se spíš do jakéhosi ústraní, ve kterém se těšila z každého korespondenčního styku s domovem. Prozradila to např. její děkovaná slova za jeden z dopisů E. Krásnohorské: „Ani nevěříte, jak je mi drahý tu v té mé dobrovolné poušti, já totiž v Tuzle i zde (tj.

39 Scrapbook Ženská otázka č. 12, s. 78 – NMAAAK, Knihovna V. Náprstka. Během cesty slovanskými zeměmi Balkánu, kterou vykonala spolu s G. M. Mackenzieovou, zamilovala si A. P. Irbyová Sarajevo natolik, že se tam usadila a zřídila školu pro dívky s internátem – viz Putovanja po slovenskim zemljama Turske u Evropi. Od gdjice G. Mjur Makenzijove i A. P. Irbijeve. Beograd 1968, Lazarević, J.: Engleskinje u srpskom narodu. Beograd 1929 a Spomenica 100-godišnjice rođenja Mis Adeline Pauline Irbi. Sarajevo 1934.

40 Z Náprstkova muzea byl tento materiál předán do Národního (historického) muzea, v jehož národopisném oddělení je dnes depónován pod sign. S – 324, 333, 339 – 342, 354 – 360, 415, 3667, 4422 – 4423, 4431 – 4432, 4455, 4504 a 4780.

v Sarajevu – pozn. aut.) nejnutenější jen návštěvy si odbydu a víc pak se nenamáhám s tím tzv. společenským životem, který je, jak jen možno, nespolečenský! Já chci, aby nemocné mne v každou chvíli nalezly. Jsem proto jako dobrý hasičský sbor – povždy v pohotově.⁴¹

S blížícím se závěrem kalendářního roku, kdy končilo provizorní jmenování a bylo třeba osobního vyjádření, zda bude usilovat o definitivu ve funkci úřední lékařky, zvažovala Bayerová všechny možnosti svého dalšího sarajevského působení. Víme již, že nemínila zůstat v Bosně natrvalo. Z korespondence, kterou si vyměňovala se svou pražskou přítelkyní M. Červinkovou-Riegrovou, vyplývá, jak se postupně rozmnožovaly důvody, které nakonec vedly k jejímu odchodu ze Sarajeva.

Podle jednoho z prvních těchto sarajevských dopisů vážala svůj bosenský pobyt na dvě okolnosti: „Přijme-li p. Kállay jiné ministerství, povede se mi tu zle a jiným též, a nepřijme-li ho, dlouho bych tu nevydržela, už pro zdraví.“⁴² Společný ministr financí držel totiž ochrannou ruku nad institucí úředních lékařek a tím spíše nad vlastním lékařským působením Bayerové, které mělo povahu jistého experimentu.

Když proto líčila v jiném dopise všechny těžkosti, které měla při stále větším nedostatku času s péčí o sarajevské klientky, komentovala svou situaci slovy podobného obsahu: „Nu ale což, ony mi ty mohamedánky jsou tak milé, že bych i to všechno

41 Srov. odkaz 28.

42 A. Bayerová M. Červinkové-Riegrové (28. 10. 1892) – LAPNP, M. Červinková-Riegrová.

snesla – ale p. Kállay je už tak dlouho ministrem pro Bosnu a Hercegovinu, že si myslím, že dojde řada i na něho s „přesazením“ – ondy psaly listy, že má být uherským premiérem, a dostane-li Bosna nového ministra, co by se se mnou stalo! Věru nerada bych to zkusila.“⁴³ Z dalšího místa tébož dopisu byla však patrná stále ještě nerozhodnost a zejména nejistota, zda by její odchod neohrozil další existenci celé instituce: „Jsem v trapných rozpacích teď; odejít než jiná sem dojde, bylo by přeškoda a já se nemohu odhodlat kolegu některou sem vyzvat – není-li situace pro mne dosti jistá – nesmím sem nikoho lákat.“⁴⁴

Nespokojenost s postavením narůstala úměrně s tím, jak na krajském úřadě v Sarajevu pověřovali Bayerovou přemírou administrativních úkolů a odváděli ji tak do jisté míry od vlastních lékařských povinností. Psala o tom téže adresátce a naznačila i možné řešení: „Jakmile uvidím, že dokonce ničeho bych tu nesvedla – nikdo si mne totiž nevšimne, nikdo se mne na nic neptá a já k nikomu s ničím nesmím – jako kůl tu stojím v poli – věru nevím, jak p. Kállay si to mé působení beze vší pomoci úřadů představuje – tedy se seberu a půjdu.“⁴⁵

Podle obsáhlého sdělení společnému ministrovi financí nsetkala se na žádném z dosavadních míst s podporou, kterou byla ujišťována se strany ministerstva a zemské správy. Marně hledala pro svou činnost podmínky v kancelářích krajských lékařů nebo pochopení na krajských úřadech, v zemské vládě

43 A. Bayerová M. Červinkové-Riegrové (12. 11. 1892) – ib.

44 ib.

45 A. Bayerová M. Červinkové-Riegrové (16. 12. 1892) – ib.

a v konaku. V Sarajevu dospěla v tomto ohledu k ještě trpčím zkušenostem než v Tuzle, poněvadž krajský lékař vyčetl ze služební pragmatiky jenom to, aby zpracovávala statistické výkazy a vyplňovala stohy lékařských receptů. Dále v tomto osobním dopise upozorňovala, jak se svou praxí odlišovala od ostatních kolegů v úřadě. Každému případu musila totiž věnovat mnohem více času, poněvadž nejenom léčila a ošetřovala, ale poskytovala pacientkám i pomoc v péči o děti, stala se jakousi jejich hygienickou rádkyní, učila je připravovat jednoduchá jídla a nápoje ap. K této činnosti potřebovala mít neomezený a nepřerušovaný styk s klientelou a být pro ni v každé době připravena ke službě a zásahu.⁴⁶

Už za tuzlanského působení poznala, že žádná z žen, zvláště z muslimek, odkázaných na ambulantní vyšetření a konzultace, ji nerada vyhledávala mezi úředníky v kanceláři. Proto si v Sarajevu odnášela se souhlasem zemského zdravotního rady J. Unterlugauera písemnosti domů a nemusila je vyřizovat v kanceláři krajského úřadu. Tato výhoda, která ovšem znamenala práci navíc a byla jenom zdánlivá, trvala pouze přechodně do doby, kdy měl krajský lékař L. Glück dostat dvouměsíční studijní dovolenou a kdy se jednalo o to, kdo bude během jeho nepřítomnosti vést příslušnou úřední agendu. Zastupování padlo zčásti na úřední lékařku a zčásti na jejího kolegu A. Fischera, což bylo stanoveno výnosem zemské vlády 16. prosince 1892 a o týden později dalším výnosem, podle něhož se měli oba určené lékaři dohodnout na spolupráci

46 Srov. odkaz 36.

a vyžádat pokyny od svého nadřízeného, dříve než by nastoupil dovolenou.⁴⁷

Tímto nařízením se Bayerová ocitla před zásadním dilematem: buď mohla v dosavadní činnosti mezi muslimkami pokračovat, nebo ji přerušit a nahradit příkázaným administrováním. V nedatovaném dopise E. Krásnohorské o této nezáviděníhodné situaci napsala: „O tom všem slavný úřad okružní nemá zdání; jim tam se sypou akta, že skorem se zalknou, tedy co chytřejšího, než mne zapřáhnout. A já jsem dnes usedla a napsala jsem to p. sanitárnímu radovi, že tohle asi nepůjde a teď jsem zvědava, kdo vyhraje: já nebo úřad?“⁴⁸

Písemné námítky proti oběma výnosům zemské vlády formulovala 27. prosince 1892 a požadovala, aby se místo částečného zastupování krajského lékaře a převzetí jeho úřední agendy mohla nadále věnovat své jediné a hlavní povinnosti. Žádost opírala následujícími pěti důvody: v budově krajského úřadu by byla zcela izolována od muslimských pacientek, které by ji v kanceláři nikdy nenavštívily; pouze bezprostřední styk se ženskou klientelou jí umožňoval plnit dané úkoly; doma ve své ambulanci mohla vykonávat lékařskou praxi v kteroukoli denní a noční hodinu; pro každý jednotlivý případ potřebovala velmi mnoho času nejenom k vlastní lékařské práci, ale i ke zdravotněvýchovné činnosti; přesné ministerské instrukce ji zavazovaly vidět poslání v pomoci a službě pacientkám a nikoliv ve vysedávání v úřadě.⁴⁹

47 Výnosy zemské vlády v Sarajevu (16. 12. a 23. 12. 1892) – ABH, ZVS, čj. 110745/1/1892 a 180585/1/1892.

48 Srov. odkaz 28.

49 A. Bayerová zemské vládě v Sarajevu (27. 12. 1892) – ABH, ZMF,

Takto stylizované argumenty podřízeného, jímž byla navíc žena, působily jako zcela neočekávaná věc, která otvírala cestu k opravdové aféře. Dne 4. ledna 1893 byla oponentka předvolána ke krajskému přednostovi E. Mraovićovi, který jí za „nemístné námitky“ udělil důtku, současně však přislíbil podporu jak jejímu úsilí získat přístup do muslimských příbytků, tak i jejím návrhům na některá organizační opatření k účelné výživě sarajevského obyvatelstva.⁵⁰

Bayerová se při této příležitosti utvrdila v přesvědčení o nepřekonatelném rozporu, který v instituci úředních lékařek panoval mezi slovy a činy, tj. mezi ideálními záměry společného ministerstva financí a jejich aplikací bosenskou administrativou. Proto v několika citově přepjatých větách, adresovaných 5. ledna 1893 sarajevské zemské vládě, podala demisi a téhož dne informovala citovaným obšírným sdělením B. Kállaye o všem, co ji přivedlo k takovému rozhodnutí.⁵¹

Hned nato se rozvinula mezi Vídní a Sarajevem o vzniklém problému velmi čilá korespondence. Nejprve odeslalo 9. ledna 1893 společné ministerstvo financí zemské vládě telegram a vyžádalo si obratem zprávu o této překvapivé záležitosti. Druhého dne o tom zemská vláda telegraficky informovala s odvoláním na své zpravodajství o výnosech, podle nichž měla úřední lékařka částečně zastupovat svého nadřízeného, dále pak

č. 29/B. H./1893.

50 Zemská vláda v Sarajevu společnému ministerstvu financí ve Vídni (19. 1. 1893) – ABH, ZVS, č. 3027/1/1893.

51 Srov. odkaz 36.

o jejich písemných námitkách a konečně o udělení důtky a následném odstoupení z úřadu.⁵²

Po stručných telegramech následovala výměna několika obsáhlých přípisů. Ministr Kállay totiž soudil, že jeho záměr, který měl na mysli při audienci s Bayerovou, nenašel u úřadů patřičné porozumění a nedostalo se mu náležité podpory. Žádal proto, aby zemská vláda uložila podřízeným orgánům odstranit vše, co by v budoucnu komplikovalo nebo dokonce bránilo lékařkám v plnění jejich významné úlohy, a zakazoval používat jich ke kancelářské a jiné práci, která by je odváděla od předsevzatého poslání mezi muslimkami. V písemném rozkladu Bayerové neviděl žádný projev nedisciplinovaného chování, nýbrž naopak správně vyjádřený nesouhlas s tím, co neodpovídalo jejím služebním povinnostem. Prikazoval proto, aby byla její důtka zrušena, za což se dalo očekávat odvolání její demise.⁵³

Představitel zemské vlády J. Appel ve své detailní odpovědi vysvětlil historii nemilé aféry s viditelnou snahou omluvit v ní postup svých podřízených. Odvolával se na služební pragmatiku, která umožňovala používat úřední lékařku i ke kancelářské službě, dále na nemožnost vést agendu nepřítomného krajského lékaře jiným způsobem, než jaký byl doporučován, rovněž na nedostatečnou motivaci, která vedla Bayerovou

52 Společné ministerstvo financí ve Vídni zemské vládě v Sarajevu (9. 1. 1893) a zemská vláda v Sarajevu společnému ministerstvu financí ve Vídni (10. 1. 1893) – ABH, ZVS, čj. 3027/I/1893.

53 Společné ministerstvo financí ve Vídni zemské vládě v Sarajevu (11. 1. 1893) – ABH, ZMF, čj. 36/B. H./1893.

k jejím písemným námitkám, a zejména na šetrnou a smířlivou formu, jakou jí byla udělena důtka.⁵⁴

Vysvětlení se však ministrowi zdálo stále nedostatečné, a proto si telegraficky 18. ledna 1893 znovu vyžádal předložení úplné zprávy především o otázce, která zůstala nezodpovězena, tj. o anulování důtky a o přesvědčení úřední lékařky, aby svou žádost o zproštění funkce vzala zpět.⁵⁵

Zemská vláda byla nucena vypracovat na položenou a opět důrazně připomenutou otázku podrobný přepis, podle kterého byla Bayerová seznámena s nařízeným zrušením důtky a vysloveno očekávání, že svou demisi odvolá a setrvá v zemské službě. Úřední lékařka si prý vyžádala čas na rozmyšlenou a 21. ledna 1893 označila své rozhodnutí za nezvratné. Poněvadž jakékoliv další přesvědčování, aby svá stanoviska ještě jednou zvážila, zůstávalo prý bezvýsledné, nezbývalo nic jiného, než doporučit její žádost ke kladnému vyřízení.⁵⁶

Dne 30. ledna 1893 nařídilo proto společné ministerstvo financí uvolnit Bayerovou ze služby u krajského úřadu v Sarajevu a zastavit vyplácení jejího služného. S příslušnými přípisy, které se týkaly celého jejího případu, se však musili seznámit všichni vyšší úředníci zemské vlády a dále také referenti jejího zdravotního oddělení. Představeným krajských úřadů, kde se

54 Zemská vláda v Sarajevu společnému ministerstvu financí ve Vídni (13. 1. 1893) – ABH, ZVS, čj. 3027/I/1893.

55 Společné ministerstvo financí ve Vídni zemské vládě v Sarajevu (18. 1. 1893) – ABH, ZMF, čj. 47/B. H./1893.

56 Zemská vláda v Sarajevu společnému ministerstvu financí ve Vídni (21. 1. 1893) – ABH, ZVS, čj. 6139/I/1893.

v té době připravovalo obsazení dalších míst úředních lékařek, byl rozeslán zvláštní výnos: podle něho bylo třeba vystříhat se všech přehmatů, jakých se dopustily proti Bayerové úřady v Tuzle a v Sarajevu, když ji chtěly používat k administrativní práci a tím jí překážely v plnění svěřených úloh mezi muslimkami. Oběžník podobného obsahu zaslala zemská vláda také všem svým podřízeným krajským úřadům.⁵⁷

Bayerová na celý konflikt a z něho vyplývající neudržitelnost tehdejšího svého postavení vzpomínala v pozdějším dopise E. Krásnohorské, když ji tato se značným odstupem vybízela k napsání paměti: „Šli si na mne se zvláštními dekrety, jen v Sarajevu samém slátanými, až jsem to oznámila ve Vídni – toho se ovšem od pouhé ženské nenadáli. Ale pouhá ženská si dovedla představit, jak by se jí vedlo dál, ani pp. představení musili vymazat na rozkaz p. Kállaye samého důtku jí udělenou, že se osmělila protestovat proti sarajevským věznicím ji ukazům a podala demisi: provizorium zrovna vypršelo.“⁵⁸

Ve Vídni se s tím jen velmi neradi smířovali, a když byla zanedlouho hodnocena výroční zpráva Bayerové o její úřední činnosti, vzalo společné ministerstvo financí její údaje s velkým uspokojením na vědomí a mohlo při této příležitosti jen litovat, že nesetřvala v Sarajevu. Způsob, jímž úřední přípis toto politování vyjadřoval, hraničil téměř s kritikou postupu příslušných orgánů v celé této záležitosti.⁵⁹

57 Společné ministerstvo financí ve Vídni zemské vládě v Sarajevu (30. 1. 1893) – ABH, ZMF, čj. 74/B. H./1893.

58 A. Bayerová E. Krásnohorské (6. 9. 1910) – LAPNP, E. Krásnohorská. Citát uvádí též Honzáková, A.: o. c., s. 26 – 27.

59 Společné ministerstvo financí ve Vídni zemské vládě v Sarajevu

Bayerová se vrátila domů 15. února 1893, kde jí krátce předtím zemřel její otec. O smutném zážitku, který v této souvislosti musila prožít, psala v dopise J. Vrchlickému: „A zrovna, že jsem šla do Bosny, zrovna to bylo příčinou, že jsem ho více nespátřila, že jsem přes všechny prosby jeho, abych k němu, těžce nemocnému pospíšila, k němu nemohla, nesměla! Nesměla jsem ze Sarajeva odjet pro mizernou formalitu kancelářskou a 6. února mi otec tu skončil – marně na mne čekal a co po mne toužil, musila jsem konat svou službu: jakoby se nic nestalo!“⁶⁰

V Praze se zdržela poměrně krátkou dobu, potřebnou k nezbytnému urovnání dědických záležitostí. Spolky na Podřipsku využily její přítomnosti k tomu, že ji požádaly o uspořádání přednášek na téma „Mezi muhamedánkami“.

První přednáška se konala 4. března 1893 před četnými posluchači, zejména ženami, které svolala Občanská beseda v Mělníku. Přednášející hovořila o výsledcích své lékařské a zdravotněvýchovné práce a o svých dojmech z působení mezi bosenskými muslimkami. Byla velmi pozorně sledována, jak o tom napsala v dopise L. Bráfové: „Přednáška se včera tak líbila, že ji jen málo pozměním.“⁶¹ O týden později měla totiž přednést další přednášku pro spolek Říp v Roudnici n. Lab.

Novou přednášku, kterou si vyžádali opět v Mělníku, Bayerová pro přílišnou únavu odřekla, slíbila však, že v místním

(12. 4. 1893) – ABH, ZMF, čj. 4031/B. II./1893.

60 Srov. odkaz 20.

61 A. Bayerová L. Bráfové (5. 3. 1893) – ANM, L. Bráfová. Rovněž Přednáška sl. Dr. Bayerové, Pšován 12. 3. 1893.

tisku uveřejní cyklus fejetonů „Črty z Bosny“. Publikovala ale pouze úvod o muslimských domech a ohlášené další pokračování se neuskutečnilo.⁶²

V korespondenci, kterou si o této věci vyměňovala s L. Bráfovou, naznačila důvody, proč se tak nestalo: „Pro Mělničana si vyžádali něco a to já „něco“ z toho jim uštedřím, ale ne mnoho, hlavní věc bych ráda zpracovala pro Osvětu snad, nebo kdo si to vezme. Je mi tuze líto, ale nemohu si pomoci, musím to tak udělat.“⁶³ Na stránkách zmíněného časopisu bohužel tento publikační záměr nevyšel a nejbližší bosenská problematika tam byla zpracována teprve až mnohem později a z pera jiného autora. Podobně neuveřejnila ani „hezky objemnou a obšírnou studii o bogomilech bosenských“, kterou připravovala v Bernu, kam se opět odebrala po svém přechodném pražském pobytu.⁶⁴ Přednášky a zahájený, ale dál bohužel nepokračující cyklus fejetonů byl na veřejnosti jakousi tečkou za bosenským působením Bayerové. Krátce nato se totiž vrátila zpět do Švýcarska, kde pokračovala v lékařské praxi i ve své činnosti ve feministickém hnutí. Po opětovém návratu do Prahy a novém bezúspěšném úsilí o povolení lékařského působení věnovala se učitelské práci, kterou vykonávala prakticky až do konce svého života.

Bosenský pobyt, k němuž se ve vzpomínkách i v korespondenci častokrát vracela, byl tedy pouze epizodou v jejím statečném, přitom však do značné míry zoufalém zápase

62 Bayerová, A.: Črty z Bosny. I. Domy mohamedánů, Pšován 9. 4. 1893.

63 A. Bayerová L. Bráfové (8. 3. 1893) – ANM, L. Bráfová.

64 A. Bayerová M. Červinkové-Riegrové (10. 5. 1893) – LAPNP, M. Červinková-Riegrová.

o využití znalostí ze zvoleného oboru. Přes krátkost trvání mělo však její působení v Tuzle a v Sarajevu průkopnický význam, neboť razilo cestu nové instituci úředních lékařů. Na rozdíl od jejích nástupkyň, jejichž lékařská služba v okupovaných zemích byla poměrně bohatě komentována, objevilo se o podobné činnosti Bayerové pouze několik zmínek v dobové žurnalistice.